

Omvisning i KGBs terrrorsenter

KGB gravet sine ofre ned i en park i Vilnius etter at de ble drept i KGBs hovedkvarter, som i dag er museum.

Aftenpostens korrespondent
PER NORDRUM

Vilnius

Fire-fem mann måtte vente her i opptil fem timer mens NKVD, som KGB het den gangen, ordnet arrestasjonspapirene, sier Juozas Aleksiejunas.

Vi står inne i et trangt kott med en gulvflate på 0,6 kvadratmeter. Fem mann i iem timer, stående rett opp og ned! Det var forsmaken på hva som ventet tusenvis av litauere som enten var partisaner som kjempet mot okkupasjonsmakten, eller som ganske enkelt ikke hadde erklært seg for Sovjetunionen.

Vi befinner oss i KGB-museet i sentrum av Vilnius - Det litauiske museum for ofre for folkemord. Det er ennå langt fra ferdig, for bokstavelig talt lagvis av de groveste brudd på menneskerettighetene er avslørt underveis.

Vår omviser, den nå 77 år gamle Juozas, ble ett av Stalins ofre. Han ble ikke satt i noen fem-manns ventecelle etter at han ble innbragt. Nei, han ble satt i «boksen», en celle så trang at bare én mann kunne stå oppreist der. Til gjengjeld var det umulig å falle.

Deretter havnet han fire måneder i 20 manns celle med plankegulv, uten senger. Det var så trangt at alle 20 ikke kunne sove samtidig. De måtte sove på skift i de kalde, fuktige kjellercellene. En bønne var eneste avtrede, og den ble tømt en gang i øgnet. Fangene fikk dusje én gang i måneden.

18 år i Sibir

Jeg ble arrestert den 26. mars 1945. Deretter ble det 18 år i Vorkuta i Sibir før jeg slapp ut i 1963, sier Juozas Aleksiejunas rolig og nok så selvsjessløst. De siste årene har han vært guide på KGB-museet, for han mener det er viktig å bringe videre førstehånds kjennskap til det som foregikk under okkupasjonen.

Litauerne vil ikke glemme, men de orker heller ikke å legge russere for hat. Noen synes det går vel langt i toleranse, for i Vilnius bor det beviselig tidligere KGB-tjenestemenn som til og med får bedre pensjon enn deres ofre kan drømme om.

Juozas ser ut til å være en ungdommelig 77-åring. - Det var så kaldt i Sibir at vi holdt oss godt, sier den gamle partisanen i et forsøk på å være munter. En av tre av hans venner kom aldri tilbake fra fangenskapet i Sibir. Men mange kom aldri så langt som til Sibir.

Skrekkens hus

Midt i Vilnius er hjerteskjærende beviser på Sov-

jetunionens umenneskelige okkupasjon gradvis blitt avslørt siden Litauen i 1991 igjen ble en selvstendig stat. Allerede året etter ble dette skrekkens hus gjort om til museum. Alt ble forsøkt bevart slik KGB-folkene forlot stedet. For eksempel vaktrommet i kjelleren: Fra et portrett på veggen i det spartanske rommet sender KGBs grunnlegger Feliks Dzerzjinskij sitt overvåkende blikk.

Dro i panikk

Avsløringene er kommet i strie strømmer. Ikke uventet viste det seg at de sovjetiske okkupantene i siste liten forsøkte å «sminkle» fengslet som best de kunne, mens maskinene som kvernet kompromitterende dokumenter i filler gikk for fullt til siste stund. Sekkevis av opphakke dokumenter er anbragt i en av de 19 cellene og forteller om KGB-folkenes panikk mot slutten. Det var mye som ikke tålte dagslys, men alt klatret de ikke å ødelegge.

Gravlagt i park

Derfor ble det avslørt en terror som om mulig var enda verre enn noen forestilte seg. Siden 1994 er levningene av 706 mennesker funnet i Tuskulenai-parken, ikke langt fra sentrum. 43 av dem er identifisert, blant dem biskop Vincentas Borisevicius og partisanlederne Jonas Semaska og Leonas Taunis. Parken omgis av et plankegerde mens det graves videre for å finne restene av alle som ble begravet der etter å ha blitt henrettet i kjelleren på KGB-fengslet, et par kilometer unna. Det antas at omkring 1000 ble gravlagt i all hemmelighet etter henrettelsene.

Forhørene av fangene begynte ved 22-tiden om kvelden og varte hele natten. I tillegg var det forbudt å sove mellom klokken syv om morgenen og ti om kvelden. Da måtte alle stå oppreist i cellen når fangevokterne så gjennom kikkhullet i døren, sier Juozas.

Tortur med vann

Det er ikke med spesiell glede han stiller seg opp for fotografering på en mini-plattform, akkurat stor nok til å stå på, i «vanncellen».

Cellen er omtrent to meter bred og vel fire meter lang. Innerst i cellen er det en smal, bratt skråning; så smal og bratt at ingen kunne sove der uten å skli ned i 20-30 centimeter dypt vann. Vi forsøker å stå på skråningen, og finner fort ut at det nok var begrenset hvor lenge man orket det. Redningen ble den lille jernplattformen. Der holdt man seg tørrskodd, rett opp og ned.

Her satt fangene i opptil fem dager i strekk, i bare underklærne. Når de var døden nær, ble de tatt ut. Om vinteren frøs vannet som sto over cellegulvet, til is som fangene rullet ned på om de

MISTET BESTEFAR: Begge Vilma Juozeviciutes besteforeldre ble sendt til Sibir. En av dem kom aldri hjem.

ALLE FOTO: JON HAUGE

sovnet, minnes Juozas med lav røst.

De to vanncellene ble gjenoppdaget først for knapt to år siden. Før KGB trakk seg skyndsomt tilbake, ble skapleppene forsøkt skjult ved å fylle opp betong til dørstokken og få det til å se ut som et hvilket som helst plant cellegulv. I den ene cellen har man latt deler av KGBs kamouflasjeforsøk stå igjen.

av cellene i fengselskjelleren.

Juozas snakker hele tiden til oss via Vilma Juozeviciute, som også er ansatt ved museet. Hun brenner tydelig selv etter å få frem budskapet, for hun arbeider ikke ved KGB-museet uten grunn. - Begge mine bestefedre ble sendt til Vorkuta i Sibir, der Juozas satt. En av dem kom aldri hjem, sier hun kort.

Fakta

Litauen skulle knekkes

- En av tre litauere ble i årene 1940-58 offer for sovjetiske drap og terrorhandlinger.
- 132 000 ble deportert til Sibir, ytterligere rundt 200 100 ble sendt til fangeleirer der.
- 25 000 mistet livet i kampene mot den sovjetiske okkupasjonen av Litauen.
- 490 000 litauere dro i eksil.
- KGBs gamle hovedkvarter og fengsel ble ikke tømt for politiske fanger før i 1987.
- Den siste fangen, som var kriminell, slapp ut i selvstendighetsåret 1991.

Kirkens menn

Isolasjonscellen var kanskje mindre ille. Der ble enkelte straffet med syv dager med maksimalt fem timers søvn og ingen lufting. Der satt de, barbert og i underklær, med 300 gram brød og en halv liter varmt vann om dagen. «Biskop-cellen» har fått navnet etter fire biskoper som ble tilintetgjort i Sovjetunionens navn. I årene 1944-47 ble det avsagt 2863 dødsdommer i Litauen. Omkring 1000 av dem ble eksekvert i et kjellerrom som senere i år blir en del av det dystre KGB-museet.

Klemte i hjel

En celle med tykk polstring på vegger, gulv, tak og dør forteller om hva rommet ble brukt til. Her var torturkammeret. Det fantes knapt grenser for KGBs torturmetoder. Mye er med sorg blitt avlest på de levninger som er funnet i Tuskulenai-parken. Mange fikk en kule i hodet. Andre ble torturert til døde. Noen fikk hender, armer eller ben skåret av. Enkelte hodeskaller viser tydelig at hodene ble stukket inn i torturmaskinen som langsomt klemte dem ihjel.

En del av de jordiske levninger er i dag plassert i to

TORTUR: Juozas Aleksiejunas viser frem «vanncellen». Den lille platformen var det eneste stedet man kunne stå eller sitte, under var vann som på det kaldeste frøs til is, mens den bakerste delen av cellen skrånet så mye at det var umulig å sove der.